

Research Paper

Designing and evaluating the effectiveness of an integrated educational program based on religious-psychological teachings with an Islamic approach on adjusting the identity crisis of adolescents with a tendency to risky behaviors

Parviz Porzoor^{1*}, Mohammad Narimani², Sajjad Basharpour³ & Nader Hajloo⁴

1. Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.
2. Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.
3. Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.
4. Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

Citation: Porzoor, P., Narimani, M., Basharpour, S. & Hajloo, N. (2024). [Designing and evaluating the effectiveness of an integrated educational program based on religious-psychological teachings with an Islamic approach on adjusting the identity crisis of adolescents with a tendency to risky behaviors (Persian)]. *Journal of School Psychology and Institutions*, 12(4):36-48. <https://doi.org/10.22098/jsp.2024.7976.4519>

[10.22098/jsp.2024.7976.4519](https://doi.org/10.22098/jsp.2024.7976.4519)

Article Info:

Received: 2020/11/02

Accepted: 2024/02/02

Available Online: 2024/03/16

Key words:

Religious-psychological teachings, Islamic approach, identity crisis, high-risk behaviors, teenagers

ABSTRACT

Objective: The purpose of the current research was to design and evaluate the effectiveness of an integrated educational program based on religious-psychological teachings with an Islamic approach on the adjustment of the identity crisis of adolescents with a tendency to risky behaviors.

Methods: The current research was a pre-test-post-test design experiment with a control group. The population of the present study includes all male students of the second year of high school who were studying in Ardabil city in the academic year of 2017-2018. In order to select the sample, first, 200 students were randomly selected in a multi-stage manner. After identifying the students with high-risk behaviors using the risk-taking scale of Iranian adolescents, the research sample was finally randomly selected as 30 students with a tendency to high-risk behaviors and based on the entry and exit criteria, and 15 people were assigned to the experimental group and 15 people to the control group. Identity Crisis Questionnaire (ICQ) and Iranian Adolescent Risk Scale (IARS) were used to collect the data. For the experimental group, an educational program based on religious-psychological teachings was held for 10 sessions of 60 minutes. The control group did not receive any intervention. One week after the end of the intervention, both the experimental and control groups were subjected to a post-test. Multivariate covariance analysis was used to test the hypotheses.

Results: The results of data analysis showed that education based on religious-psychological teachings moderates identity crisis ($P \geq 0.01$).

Conclusion: According to the results of the present study, it can be said that integrative psychotherapy based on religious-psychological teachings with an Islamic approach is an effective and efficient intervention in reducing the identity problems of adolescents with a tendency to high-risk behaviors.

Extended Abstract

1. Introduction

Changes in the biological, cognitive, and social systems during adolescence provide emotional situations that can lead to an increase in the perception of stress, an increase in negative emotional experiences, and emotional instability in adolescents (McLaughlin, Hatzenbuehler, Dioglass), and Nolen, 2011). They do these behaviors to prove themselves and not to be ignored and

to be the center of attention. Therefore, adolescence is called a period of testing, risk and opportunity (Krosti, 2017). High-risk behaviors refer to behaviors that increase the possibility of negative and destructive physical, psychological, and social outcomes for an individual (Zademohammadi and Ahmadabadi, 2008).

The formation of identity is one of the most important problems and crises of adolescence, the solution of which is very important in the development of the following ages. The growth process in adolescence includes extensive changes in

*Corresponding Author:

Parviz Porzoor

Address: Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

Tel: +98 (45) 315056425

E-mail: p.porzoor@uma.ac.ir

personal and social fields that can threaten their health. According to Erikson, one of these threats is the formation of a wrong concept of self and its consequence, that is, identity crisis (Mirsardo et al., 2007). The meaning of identity is the individual's concept of himself and through it, a person achieves an integrated concept of himself and based on that, he makes value judgments in his life (Khajepour, 2009). The whole identity crisis is defined by symptoms of depression, anxiety and doubt (Rossi and Mebart, 2011). The results of studies have shown that the proper formation of identity and its various dimensions is a protective factor against the tendency to risky behaviors of adolescents, so that the tendency to risky behaviors can be explained and predicted based on the identity status of people (Capiotti, 2018; Schwartz et al., 2015).

In recent decades, researchers have studied the role of religion as a multidimensional therapeutic and educational intervention. Through establishing a moral order, providing opportunities to acquire learned skills and preparing social rules, religion has an effective role in the occurrence or prevention of social and moral problems, physical health and even mental health issues (Berg, Mayer and Miller). , 2011). Several researches have supported the relationship between spirituality and mental health indicators, as well as the effect of intervention programs based on religious-psychological teachings on various dimensions of mental health. (Ganga and Guti, 2013). Some studies have also confirmed the connection between religion and spirituality with the identity of teenagers. Thus, religious and moral values have a great impact on the formation of personality and make the teenager to consider his existence as a part and function of the big world (Maclean et al., 2004; Ahmadi, 2008).

The model of psychotherapy based on the Islamic approach, in addition to creating coherence and integration in biological, psychological and social dimensions, also emphasizes the spiritual dimension of people. The examination of Islamic texts shows that in the heart of Islamic beliefs, there are many cognitions, principles and strategies that can be used in working with different clients (Maksud, 2002). Having said that, educational programs based on religious-psychological teachings for teenagers in order to strengthen religious and social aspects and develop research in this field seem very useful and beneficial. Teaching these basics will help teenagers to be less prone to slips and risky behaviors, avoid despair and despair, live with more hope and vitality, and help strengthen their mental capacities. Therefore, according to the above, this research aims to examine and compile the features, goals, stages, methods and techniques of the educational program based on religious-psychological teachings with an Islamic

approach and give a scientific answer to this question that Can an intervention based on religious-psychological teachings with an Islamic approach be a moderating factor in the identity crisis of adolescents with a tendency to risky behaviors?

2. Materials and Methods

The current research was a pre-test-post-test design experiment with a control group. The statistical population of the present study includes all male students of the second year of high school who were studying in Ardabil city in the academic year of 1996-1997. In order to sample, first 200 students were randomly selected in a multi-stage manner. After identifying students with high-risk behaviors using the risk-taking scale of Iranian adolescents, the research sample was finally selected as 30 students with a tendency to high-risk behaviors randomly and based on the entry and exit criteria, and randomly, 15 1 person was assigned to the experimental group and 15 people were assigned to the control group. Identity Crisis Questionnaire (ICQ) and Iranian Adolescent Risk Scale (IARS) were used to collect data. For the experimental group, an educational program based on religious-psychological teachings was held for 10 sessions of 60 minutes. The control group did not receive any intervention. One week after the end of the intervention, both the experimental and control groups were subjected to a post-test. Multivariate covariance analysis was used to test the hypotheses.

3. Results

The above table shows that the main effect of the group (post-test) on the total identity crisis score ($P \geq 0.01$ and $F = (27 \text{ and } 1) 44.597$) is significant. Thus, the post-test averages are different between the two groups of the integrated educational program based on religious-psychological teachings with Islamic approach and the control group. In other words, according to the statistical power of 1, the higher it is, it indicates that the target sample is representative of the society, and the effect size of the integrated educational program based on religious-psychological teachings with an Islamic approach can be said to be an integrated educational program with 95% confidence. Nagar, based on religious-psychological teachings with an Islamic approach, is effective in reducing the identity crisis of teenagers with a tendency to risky behavior. According to the eta square, the value of this effect is 62%, which indicates the changes in the post-test stage of the experimental group compared to the control group.

Table 1. The results of univariate analysis of covariance (ANCOA) for total identity crisis scores in the experimental and control groups

Variable	SS	DF	MS	F	P	Eta	Statistical power
Model	248.390	2	124.195	45.887	P≤0.001	0.773	1
Pretest	120/256	1	120.256	44.431	P≤0.001	0.622	1
Group	120.704	1	120.704	44.597	P≤0.001	0.623	1
Error	37.077	27	2.707	-	-	-	-
Total	3650.000	30	-	-	-	-	-
Total correction	321.467	29	-	-	-	-	-

4. Discussion and Conclusion

The aim of the current research was to design and evaluate the effectiveness of an integrated educational program based on religious-psychological teachings with an Islamic approach on the adjustment of the identity crisis of adolescents with a tendency to risky behaviors. The results of this study showed that an integrated educational program based on religious-psychological teachings with an Islamic approach has a significant effect on the adjustment of the identity crisis of young people with a tendency to risky behaviors. This finding is consistent with the results of studies by Mohanty (2017), Duriz et al. (2012), Armet (2009), Khaleghipour (2014), Bakshaish (2012), Azadi (2019). Studies show that people who have positive and stable values in their religion will be safe from confusion of identity and have an authentic identity and will rarely suffer from identity crises. So that even with the increase of religious identity, individual dignity or self-esteem of people increases (Khalakipour, 2014). In explaining these results, it should be mentioned that, according to Erikson, when a teenager is not able to find stable and positive values in the family and culture and a coherent and acceptable ideology is not presented, he will suffer ideological confusion and a fragmented identity will be found. slow In the shadow of religious beliefs and teachings, human life finds meaning. Religion as a social factor has a significant effect on the formation of identity during adolescence, because it answers many questions of teenagers, and thus teenagers can easily find themselves and build a stable and coherent identity for themselves. On the other hand, in the integrative educational program based on religious-psychological teachings, efforts are made to recognize

God again and correct the perception of Him, as well as creating a proper relationship with God, paying attention to the meaning of life and the importance of setting goals in the fields Different aspects of life, getting to know why purposefulness in life and the methods of setting goals, training time management skills to achieve goals, a person should lead a purposeful life, which will eventually lead to his personal growth and identity, his potential abilities. reveal, find a new meaning for his life and resist difficulties. Finding the meaning of life leads to the purposefulness of the life path and ultimately the adjustment of the adolescent's identity crisis.

5. Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

All ethical principles are considered in this article. Participants were in the process of research. All participants' information was kept confidential.

Funding

This research did not receive any grant from funding agencies in the public, commercial, or non-profit sectors. We hereby express our gratitude to all the students and education officials of Ardabil who participated in this study.

Authors' contributions

All authors have participated in the design, implementation and writing of all sections of the present study.

Conflicts of interest

The authors declared no conflict of interest.

مقاله پژوهشی

طراحی و ارزیابی اثربخشی برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی بر تعدیل بحران هویتی نوجوانان دارای گرایش به رفتارهای پرخطر

پرویز پرزور*^۱، محمد نریمانی^۲، سجاد بشرپور^۳ و نادر حاجلو^۴

۱. استادیار گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
۲. استاد گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
۳. استاد گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
۴. استاد گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

اطلاعات مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶

چکیده

هدف: پژوهش حاضر طراحی و ارزیابی اثربخشی برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی بر تعدیل بحران هویتی نوجوانان دارای گرایش به رفتارهای پرخطر بود.

روش‌ها: پژوهش حاضر آزمایشی از نوع طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه است که در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ در شهر اردبیل مشغول به تحصیل بودند. به منظور نمونه‌گیری، ابتدا ۲۰۰ نفر از دانش‌آموزان به صورت تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. پس از شناسایی دانش‌آموزان دارای رفتارهای پرخطر با استفاده از مقیاس خطرپذیری نوجوانان ایرانی، نمونه پژوهش نهایتاً به تعداد ۳۰ دانش‌آموز دارای گرایش به رفتارهای پرخطر به طور تصادفی و مبتنی بر ملاک‌های ورود و خروج انتخاب شد و به صورت تصادفی، ۱۵ نفر در گروه آزمایشی و ۱۵ نفر در گروه کنترل گمارده شدند. پرسشنامه بحران هویت (ICQ) و مقیاس خطرپذیری نوجوانان ایرانی (IARS) جهت جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. برای گروه آزمایشی، برنامه آموزشی طراحی شده مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی به مدت ۱۰ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای برگزار شد. گروه کنترل، مداخله‌ای دریافت نکرد. یک هفته پس از اتمام مداخله، هر دو گروه آزمایشی و کنترل مورد پس‌آزمون واقع شدند. برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل کوواریانس چند متغیری استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که آموزش مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی، بحران هویتی را تعدیل می‌دهد ($P \leq 0/01$).

نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج پژوهش حاضر، می‌توان گفت که روان‌درمانی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی، مداخله‌ای مؤثر و کارآمدی در کاهش مشکلات هویتی نوجوانان دارای گرایش به رفتارهای پرخطر نوجوانان است.

کلیدواژه‌ها:

آموزه‌های دینی - روان‌شناختی، رویکرد اسلامی، بحران هویتی، رفتارهای پرخطر، نوجوان

مقدمه

اثبات خود و عدم نادیده گرفته شدن و مرکز توجه قرار گرفتن انجام می‌دهند. از این رو از دوران نوجوانی به عنوان دوران آزمایش، خطر و فرصت نام برده می‌شود (کروستی^۱، ۲۰۱۷). رفتارهای پرخطر به رفتارهایی اطلاق می‌شود که احتمال نتایج منفی و مخرب جسمی، روان‌شناختی و اجتماعی را برای فرد افزایش می‌دهد (زاده‌محمدی و احمدآبادی، ۱۳۸۸).

تغییرات در نظام‌های زیستی، شناختی و اجتماعی در طول دوره نوجوانی موقعیت‌های عاطفی‌ای را فراهم می‌کند که می‌تواند به افزایش درک تنیدگی، افزایش تجربه‌های عاطفی منفی و بی‌ثباتی هیجانی در نوجوانان منجر شود (مک لاکلین، هاتزنبوهرلر، دیوگلاس و نولن^۲، ۲۰۱۱). به طوری که در این دوره، نوجوانان برای اینکه بتوانند خود و جایگاه خود را در جامعه و خانواده ثابت کنند، ممکن است به رفتارهای پرخطر روی بیاورند. آن‌ها این رفتارها را برای

* نویسنده مسئول:

پرویز پرزور

نشانی: استادیار گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

تلفن: ۳۱۵۰۵۶۴۲۵ (۴۵) ۰۹۸+

پست الکترونیکی: p.porzor@uma.ac.ir

روان‌شناسی مدرسه و آموزشگاه

هویت و داشتن ارزش‌ها و اهداف با هم روابط متقابل دارند (دوریز^۱ و همکاران، ۲۰۱۲). در پژوهش آزادی (۱۳۸۹) مهم‌ترین عامل مؤثر در بروز و ظهور بحران هویت در جوانان، میزان تحصیلات والدین و میزان پایبندی مذهبی و در مراتب بعدی پیروی از مد بود. به این معنا که هر چه تحصیلات و پایبندی مذهبی والدین بالاتر بود، میزان بحران هویت به شدت کاهش می‌یافت. در تحقیقی که رجایی، بیاضی و حبیب‌پور (۱۳۸۸) انجام دادند دریافتند که بین باورهای اساسی مذهبی با بحران هویت در جوانان و نوجوانان ارتباط منفی معنادار وجود دارد. رول^۲ (۲۰۰۸) نیز به ارتباط بین معنویت با عواملی مانند هویت دست یافت. همچنین افرادی که دچار بحران هویت هستند از نشانه‌های بی‌هدفی، ناامیدی، عدم اعتماد به نفس، بی‌ارزشی، نارضایتی از زندگی، اضطراب، غمگینی، پرخاشگری و عصبانیت در رنج هستند. لذا در دوره نوجوانی به دلیل شرایط خاص خود و تغییر و تحولات سریع در زمینه‌های مختلف جسمانی، هیجانی و شناختی و جستجوی برای یک هویت بزرگسال، بحران هویت به شکل آشکاری به چشم می‌خورد (رجایی، ۲۰۱۰). نتایج مطالعاتی نشان داده‌اند که شکل‌گیری مناسب هویت و ابعاد مختلف آن، عامل محافظت‌کننده از گرایش به رفتارهای پرخطر نوجوانان است، به طوری که گرایش به رفتارهای پرخطر براساس وضعیت هویتی افراد قابل تبیین و پیش‌بینی است (کاپوتی^۳، ۲۰۱۸؛ شوارتز^۴ و همکاران، ۲۰۱۵). مطالعات دیگری نیز نشان دادند که رفتارهای پرخطر براساس هویت موفق افراد قابل تبیین و پیش‌بینی است و ارتباط معناداری بین سبک‌های هویتی افراد با گرایش به رفتارهای پرخطر را مشخص کردند (محسنی و همکاران، ۱۳۹۶؛ سلطانی و اعتمادیه میرزایی، ۱۳۹۴).

مطالعات مطرح می‌کنند که درمان‌های روان‌شناختی تحت تأثیر زمینه‌های فرهنگی، باورها و ارزش‌های درون فرهنگی مراجعان قرار دارد و کارایی آن‌ها به میزان هماهنگی‌شان با زمینه‌های فرهنگی و اعتقادی افراد تحت درمان بستگی دارد (هافمن^۵، ۲۰۰۶). بر همین اساس، در دهه‌های اخیر پژوهشگران به نقش مذهب به عنوان یک روش و مداخله درمانی و آموزشی چند بعدی پرداخته‌اند.

1. Brown
2. Layne
3. Bergman & Scutt
4. Johnston, O'Malley, Bachman & Schulenber
5. Spiritual Cognitive-Emotional theory (SCET)
6. Rossi & Mebert
7. Duriez
8. Revell
9. Caputi
10. Schwartz
11. Hofmann

مصرف سیگار، الکل، عادات رژیم غذایی ناسالم، سبک زندگی بدون تحرک، رفتارهای پرخطر جنسی رفتارهایی هستند که با سلامتی در تضادند و جزو رفتارهای پرخطر محسوب می‌شوند (براون^۱ و همکاران، ۲۰۱۵). مطالعات نیز نشان داده‌اند که بسیاری از رفتارهای پرخطر از قبیل سیگار کشیدن، مواد مخدر و روابط جنسی نامطمئن در سنین قبل از ۱۸ سالگی اتفاق می‌افتد (لاینه^۲ و همکاران، ۲۰۱۴؛ برگمنو اسکات^۳؛ ۲۰۰۱؛ جانستون، آمالی، بچمن و اسکلاتبرگ^۴، ۲۰۰۶).

شکل‌گیری هویت یکی از مهمترین مسایل و بحران‌های دوره نوجوانی است که حل آن در تکامل رشدی سنین بعدی بسیار مهم است. فراگرد رشد در دوره نوجوانی در بردارنده تغییرات گسترده در زمینه‌های فردی و اجتماعی است که می‌تواند سلامت آنان را تهدید کند. یکی از این تهدیدها بنا به نظر اریکسون شکل‌گیری غلط مفهوم خود و پیامد آن یعنی بحران هویت است (میرساردو و همکاران، ۱۳۸۷). منظور از هویت همان پنداره فرد از خود است و از طریق آن، فرد به مفهوم یکپارچه‌ای از خود دست پیدا می‌کند و بر آن اساس در زندگی خود به قضاوت ارزشی می‌پردازد (خواجه پور، ۱۳۸۹). در نظریه شناختی هیجانی معنوی^۵ (ETCS)، انسان به دنبال پاسخ به سؤالات اساسی در زندگی خود است. سؤالاتی مانند من چه کسی هستم؟ از کجا آمده‌ام و به کجا می‌روم؟ هستی چیست و چگونه خلق شده است و سؤالاتی از این قبیل که به دنبال پاسخ دادن به آن‌د و به دنبال یافتن معنای زندگی‌اند، چنانچه نتوانند پاسخ مناسبی برای سؤالات خود بیابند، دچار بحران هویت خواهند شد (نریمانی، صاحبقران فرد و نخستین گلدوست، ۱۴۰۲؛ رجایی، ۲۰۰۸). انتخاب واژه بحران هویت برای انتقال از نوجوانی به بزرگسالی اشاره به حساسیت این دوران دارد؛ زیرا در این دوران است که فرد یا موفق به تعریفی مناسب و قابل قبول از خود می‌شود که با شرایط فردی و محیط اجتماعی او هماهنگ است و یا اینکه دچار سردرگمی شده و از نظر فردی رنج خواهد برد و تعریف او از خودش با معیارهای اجتماعی در تضاد خواهد بود. انتخاب واژه بحران همان وضعیت مرزی بین سردرگمی و کسب هویت، یکپارچگی و یا اغتشاش است (امیدیان، ۱۳۸۸). کل بحران هویت با نشانه‌های افسردگی، اضطراب و شک و تردید تعریف شده است (روسی و مبرت^۶، ۲۰۱۱). این اوصاف فرد برای خروج از این بحران بایستی در پی ارزش‌های مثبت و پایدار در فرهنگ، مذهب یا ایدئولوژی خود باشد تا از درهم ریختگی هویت رها شود و هویت اصیل خویش را بازیابد. مطالعات نشان داده‌اند که فرآیند کسب

کردن رفتارهایی مثل استفاده از سیگار، الکل، بیشتر کردن فعالیت های جسمانی و داشتن هدف و معنی در زندگی، امید، خوش بینی و بهبود روان‌شناختی فرد، به افراد کمک می‌کند (جعفری و همکاران، ۲۰۱۰).

الگوی روان‌درمانی مبتنی بر رویکرد اسلامی، افزون بر ایجاد انسجام و یکپارچگی در ابعاد زیستی، روان‌شناختی و اجتماعی بر بعد معنوی افراد نیز تأکید دارد. بررسی متون اسلامی نشان می‌دهد، که در بطن اعتقادات اسلامی، شناخت ها، اصول و راهبردهای متعددی وجود دارد که در کار با مراجعین مختلف می‌تواند استفاده قرار گیرد (مکسود^{۱۳}، ۲۰۰۲). با در نظر گرفتن نتایج حاصل از رویکردهای یکپارچه و با توجه به این که در عصر کنونی که تجدید حیات تفکر اسلامی، به سرعت، در سراسر جهان در حال گسترش و رشد و نمو است، و این حقیقت مبرهن و آشکار شده است که اسلام بسیار فراتر از مجموعه‌ای مناسک و رفتارهای دینی است. با این اوصاف، برنامه‌های آموزشی مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی برای نوجوانان به منظور تقویت ابعاد اعتقادی، اجتماعی و توسعه پژوهش در این عرصه بسیار مفید و سودمند به نظر می‌رسد. آموزش این مبانی به نوجوانان کمک می‌کند تا کمتر گرفتار لغزش و رفتارهای پرخطر شوند، دچار یاس و ناامیدی نشوند، با امید و نشاط بیشتری زندگی کنند و به تقویت ظرفیت‌های روانی آنان کمک نمایند. لذا با توجه به مطالب فوق، این پژوهش در صدد است تا ویژگی‌ها، اهداف، مراحل، روش‌ها و فنون برنامه آموزشی مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی را بررسی و تدوین کرده و به این سؤال پاسخ علمی دهد که آیا مداخله مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی می‌تواند عامل تعدیل‌کننده بحران هویتی نوجوانان دارای گرایش به رفتارهای پرخطر باشد؟

روش پژوهش

روش با توجه به این که هدف پژوهش حاضر طراحی و تدوین برنامه آموزشی مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی

1. Vachon
2. Burg, Mayers & Miller
3. Yonker & DeHaan
4. Ganga & Kutty
5. Emmons & Palotzian
6. Exline
7. Maclean
8. Krause, Ironson, Pargament & Hill
9. Fenelon & Danielsen
10. Furnham & Cheng
11. Drerup, Johnson & Bindl
12. Duggleby, Cooper & Penz
13. Maqsood

دین از طریق برقراری یک نظم اخلاقی، تدارک فرصت‌هایی برای به دست آوردن شایستگی‌های یاد گرفته شده و تهیه قوانین اجتماعی نقشی مؤثر در بروز یا پیشگیری از مشکلات اجتماعی و اخلاقی، سلامت جسمانی و حتی مسایل بهداشت روانی دارد (واچن^۱، ۲۰۰۸؛ برگ، مایر و میلر^۲، ۲۰۱۱؛ یانکر و دهان^۳، ۲۰۱۲). پژوهش‌های متعددی از رابطه بین معنویت و شاخص‌های سلامت روان و همچنین تأثیر برنامه‌های مداخله‌ای مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی بر ابعاد مختلف سلامت روانی افراد حمایت نموده‌اند. برای مثال مطالعات نشان می‌دهد باورهای دینی، به افراد یک احساسی از کنترل غیرمستقیم بر روی پیشامدها می‌دهد که در نهایت منجر به کاهش انزواء و احساس بی‌هویتی و نهایتاً افزایش شادکامی و نشاط در زندگی افراد می‌شود (گانگا و گوتی^۴، ۲۰۱۳). همچنین یکی از کارکردهای مذهب این است که برای افراد وسیله‌ای فراهم می‌کند که از طریق آن زندگی هدفمند را تجربه می‌کنند (امونز و پالوتزیان^۵، ۲۰۰۳). به طوری که سود اصلی تجربه مذهبی ممکن است این باشد که مذهب در مورد حقایق غایی به افراد احساس معنا و ارتباط می‌دهد (اکسلین^۶، ۲۰۰۲). برخی مطالعات نیز بر تماس بین مذهب و معنویت با هویت نوجوانان صحنه گذاشته‌اند. به طوری که ارزش‌های مذهبی و اخلاقی، در تشکیل شخصیت تأثیر بسیاری دارد و نوجوان را وادار می‌کند که وجود خود را به منزله جزء و تابعی از جهان بزرگ بداند (ماکلین^۷ و همکاران، ۲۰۰۴؛ احمدی، ۱۳۸۸).

یافته‌های پژوهشگرانی چون کراسی، لرونسون، پارگامنت و هیل^۸ (۲۰۱۷)، فنلون و دانلیسن^۹ (۲۰۱۷)، فرنگهام و چنگک^{۱۰} (۲۰۱۵)، دراپ، جانسون و بیندل^{۱۱} (۲۰۱۱)، دیوگلی، کوپر و پنز^{۱۲} (۲۰۰۹)، شریعتمدار و همکاران (۱۳۹۰)، اصغری، کردمیرزا و احمدی (۱۳۹۲)، شریفی نیا (۱۳۸۷)، نریمانی، پرزور، عطادخت و عباسی (۱۳۹۴)، خالقی پور (۱۳۹۵)، خالدیان و کرمی باغظیفونی (۱۳۹۵) نیز حاکی از آن است که افراد مذهبی از نظر جسمی و روان‌شناختی سالم‌ترند، سبک‌های زندگی سالم‌تری دارند، از تاب‌آوری، خوش‌بینی، خودکارآمدی، رضایت از زندگی و بهزیستی روان‌شناختی بالاتری برخوردارند، مصادیق رفتارهای پرخطر و ضد اجتماعی، آسیب‌های اجتماعی، خودکشی و اعتیاد در آن‌ها کمتر است، احساس ضعف و ناامیدی در آنان کمتر است و از معنای زندگی، فعالیت‌های اجتماعی و ارتباطات بین فردی مناسب‌تری برخوردار بوده و ارتباط مثبت‌تری را با والدین و همسالان تجربه می‌کنند. در حقیقت مذهب اثر حفاظتی علیه فشارهای روانی دوران نوجوانی، مشکلات جسمانی و سلامت روان‌شناختی دارد و با کم

روان‌شناسی مدرسه و آموزشگاه

شرکت کنندگان در جلسات آموزشی، هدف و نحوه پژوهش توضیح داده شد. از تمامی افراد رضایت‌نامه کتبی جهت شرکت در پژوهش اخذ شد. شرکت آن‌ها در پژوهش به صورت داوطلبانه بوده و در هر مرحله از پژوهش می‌توانستند از فرآیند آموزشی خارج شوند. با توجه به اهداف پژوهش، به منظور گردآوری اطلاعات از پرسشنامه‌های استاندارد شده زیر استفاده شد:

پرسشنامه بحران هویت (ICQ)¹: این پرسشنامه یک مقیاس مداد کاغذی است که دارای ۱۰ سوال (هر سوال شامل ۴ گزینه) است و توسط احمدی (۱۳۷۶) جهت بررسی میزان ابتلای نوجوانان به بحران هویت را با تأکید بر ۱۰ بخش مجزا براساس معیارهای DSM-IV تهیه شده است. این عبارت‌ها دارای ۴ درجه هستند و به صورتی تدوین شده‌اند که در اولین گویه یا گزینه مشکل و نقصان هویتی در پاسخ مشاهده نمی‌شود و گزینه آخر (چهارم)، معرف اشکال و نقصان شدید در هویت است. این پرسشنامه معیارهای: ۱- اشکال در اهداف بلند مدت، ۲- تردید در انتخاب شغل، ۳- نداشتن الگوی مناسب برای رفاقت، ۴- نامتناسب بودن رفتار جنسی، ۵- اشکال در شناخت و معرفت مذهبی، ۶- عدم توجه به ارزش‌های اخلاقی، ۷- رعایت نکردن تعهد گروهی، ۸- داشتن دید منفی نسبت به خود، ۹- نداشتن روحیه تلاش و ابتکار، ۱۰- اختلال در تنظیم وقت نوجوانان را، مورد سنجش قرار می‌دهد. حداکثر نمره آزمون که نشانه بالاترین میزان بحران هویت است، برابر ۳۰ و حداقل نمره بحران هویت برابر ۱۰ و نمره پایین تر از ۱۰ نشانه عدم بحران هویت است (ساعتچی، کامکاری و عسکریان، ۱۳۹۱). سازنده این پرسشنامه یعنی احمدی (۱۳۷۸) ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۲ برای این پرسشنامه گزارش کرده است. روایی این پرسشنامه در مطالعات متعددی تأیید شده است. همچنین از طریق روش دو نیمه کردن، میزان ضرایب اعتبار در این پرسشنامه، ۰/۹۵ گزارش شده است که معرف ضریب اعتبار بسیار مقبولی است (ساعتچی و همکاران، ۱۳۹۱؛ کاکیا، ۱۳۸۹).

مقیاس خطرپذیری نوجوانان ایرانی (IARS²): این مقیاس توسط زاده محمدی، احمدآبادی و حیدری (۱۳۹۰) برای سنجش خطرپذیری نوجوانان ایرانی طراحی شده است، ۳۸ گویه دارد و ۷ خرده مقیاس گرایش به الکل، گرایش به مواد مخدر، گرایش به سیگار، گرایش به خشونت، گرایش به رابطه و رفتار جنسی، گرایش به رانندگی خطرناک و گرایش به دوستی با جنس مخالف را می‌سنجد. نمره آن بر اساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت در دامنه ۱

و ارزیابی اثربخشی آن بر بر تعدیل بحران هویتی نوجوانان دارای گرایش به رفتارهای پرخطر است، طرح پژوهشی این مطالعه، در دو بخش شامل روش کمی و کتابخانه‌ای تنظیم شده است. در بخش کتابخانه‌ای، ابتدا یک برنامه آموزشی مبتنی بر آموزه‌های دینی- روان‌شناختی با رویکرد اسلامی تدوین شد. در بخش کمی پژوهش، یک طرح تجربی (پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل)، با هدف آزمون برنامه آموزشی تدوین شده، جهت تعدیل بحران هویتی نوجوانان به مرحله اجرا گذاشته شد. در این طرح، یک گروه آزمایشی (آموزش مبتنی بر آموزه‌های دینی- روان‌شناختی با رویکرد اسلامی) و یک گروه کنترل، مشارکت و میزان کارایی این آموزش-ها، مورد بررسی قرار گرفت.

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری: جامعه آماری پژوهش حاضر در قسمت کمی آن، شامل کلیه دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه هستند که در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ در شهرستان اردبیل مشغول به تحصیل بودند. جامعه آماری مطالعه در بخش کتابخانه‌ای آن شامل مجموعه متون اسلامی شامل قرآن کریم، احادیث معصومین (ع) و آثار مکتوب اندیشمندان و متفکران مسلمان بود. به منظور نمونه‌گیری، ابتدا براساس مطالعات مربوط به میزان شیوع رفتارهای پرخطر در بین نوجوانان، ۲۰۰ نفر از دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه (پایه دهم تا دوازدهم) شهر اردبیل به صورت تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شد؛ به این صورت که ابتدا از ۲ ناحیه آموزشی شهر اردبیل، ۱ ناحیه و از این ناحیه ۴ مدرسه پسرانه و از هر مدرسه ۲ کلاس (مجموعاً ۸ کلاس) به صورت تصادفی انتخاب شدند، سپس پرسشنامه خطرپذیری نوجوانان ایرانی جهت تکمیل به آنان تحویل و از تعداد اولیه (۴۱ نفر) با نمره بالاتر از نقطه برش (کسب نمره ۱۰۰ و بالاتر)، نهایتاً ۳۰ دانش‌آموز به صورت هدفمند مبتنی بر ملاک‌های ورود و خروج (ملاک ورود: اخذ نمره بالاتر از نقطه برش مدنظر در مقیاس رفتارهای پرخطر؛ نداشتن اختلالات روانی حاد یا مزمن که توسط مشاور مدرسه گزارش داده شود، عدم مصرف داروهای روان-پزشکی، نداشتن بیماری‌های جسمانی؛ ملاک‌های خروج: عدم همکاری، عدم انجام تکالیف ارائه شده در جلسات و غیبت بیش از ۲ جلسه) انتخاب شدند. سپس از ۳۰ نفر انتخاب شده، به صورت تصادفی ۱۵ نفر در گروه آزمایشی و ۱۵ نفر در گروه کنترل قرار گرفتند. همچنین تعداد جلسات برای گروه آزمایشی ۱۰ جلسه (۳ بار در هفته) ۶۰ دقیقه‌ای بود. شرکت کنندگان، پرسشنامه‌های رفتارهای پرخطر و بحران هویت را در جلسه اول (پیش‌آزمون) و جلسه آخر (پس‌آزمون) تکمیل کردند. لازم به ذکر است که به تمامی

1. Identity Crisis Questionnaire
2. Iranian Youth Risk-Taking Scale

دستورالعمل‌های اخلاقی برای سبک زندگی اسلامی) و مداخلات آموزشی تهیه شده مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی برای پیشگیری از رفتارهای پرخطر و آسیب‌های اجتماعی در نوجوانان، تدوین شد. قسمت تدوین برنامه آموزشی مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی، بخش کتابخانه‌ای پژوهش را تشکیل می‌دهد. محقق، مطالعه اولیه قرآن کریم و متون اسلامی مربوطه، و بهره‌گیری از نظر متخصصان راه، مبنای کار خود قرار داد. برای یافتن موضوعات مورد نظر مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و تهیه فهرست اولیه، ابتدا با مراجعه به متون اسلامی، فهرست کاملی از همه موضوعات مثبت انسانی تهیه شد. سپس با همکاری متخصصان حوزه تعلیم و تربیت دینی و روان‌شناسی اسلامی و هم‌منظور جهت انطباق این متون با تبیین‌های روان‌شناختی مرتبط با آن طبق مفاهیم و نظریات روان‌شناختی توسط اساتید صاحب نظر روان‌شناسی، فهرست اولیه طبقه‌بندی شده و به صورت فهرست کوتاه‌تر آماده شد. در این رابطه دو نکته مورد تأکید بود: الف) فراهم آوردن عناوین جامع و کاملی که تعدادی از کارهای مشابه را در خود جای دهد و در عین حال با دیگر عناوین هم پوشی نداشته باشد؛ ب) انتخاب عناوینی که بیشتر در دوره نوجوانی متمرکز خواهد بود.

(کاملاً موافقم) تا ۵ (کاملاً مخالفم) محاسبه می‌شود. اعتبار مقیاس خطرپذیری نوجوانان ایرانی به روش همسازی درونی و با کمک آلفای کرونباخ و اعتبار سازه آن با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی و روش تحلیل مولفه‌های اصلی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاکی از آن است که میزان اعتبار IARS و خرده مقیاس‌های آن به ترتیب برای مقیاس کلی ۰/۹۴۱، رانندگی پرخطر ۰/۷۴۶، گرایش به خشونت ۰/۷۸۴، سیگار کشیدن ۰/۹۳۱، مصرف مواد مخدر ۰/۹۰۱، مصرف الکل ۰/۹۰۹، گرایش به رابطه و رفتار جنسی ۰/۸۷۶ و دوستی با جنس مخالف ۰/۸۳۵ است. روایی صوری این مقیاس نیز توسط ۶ متخصص تأیید شده است (زاده محمدی و همکاران، ۱۳۹۰).

روش مداخله: ابتدا یک برنامه آموزشی مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی با توجه به متون آسمانی قرآن کریم، احادیث معصومین (ع) و آثار مکتوب اندیشمندان و متفکران مسلمان (شامل کتاب مفاتیح الحیات آیت الله جوادی آملی - به دلیل ساختار منظم و نگاه همه جانبه به حیات بشری با تکیه بر منابع وحیانی و مبانی نظری - کتب شهید مطهری - به عنوان الگویی جامع از مبانی تعلیم تربیتی و معرفی اسلام - کتاب معراج السعاده ملا احمد نراقی - به دلیل برخورداری از یک نظریه نسبتاً منسجم به عنوان الگویی از

جلسه	عناوین محتوای آموزشی
اول	آشنایی با کلیات برنامه آموزشی و اهمیت دوره نوجوانی
دوم	حفظ و ارتقای سلامت جسمانی و بهداشت روانی (روان‌شناختی و دینی)
سوم	مهارت‌های ارتباطی مؤثر و مدیریت روابط اجتماعی (روان‌شناختی و دینی)
چهارم	اصلاح و مدیریت ارتباط با خود و شناخت ویژگی‌های فردی (روان‌شناختی و دینی)
پنجم	اصلاح و مدیریت ارتباط با خدا و نگرش مثبت به او (روان‌شناختی و دینی)
ششم	اصلاح و مدیریت ارتباط با دیگران و توجه به کرامت انسانی آنان (روان‌شناختی و دینی)
هفتم	اصلاح و مدیریت ارتباط با هستی و باور به مبانی هستی‌شناختی (روان‌شناختی و دینی)
هشتم	مهارت‌های مثبت‌اندیشی (روان‌شناختی و دینی)
نهم	آموزش فضائل اخلاقی و تقویت ظرفیت‌های روان‌شناختی (روان‌شناختی و دینی)
دهم	هدف‌گذاری و هدفمندی در زندگی و مهارت‌های مدیریت زمان (روان‌شناختی و دینی)

استاندارد سن دانش‌آموزان گروه گواه ۱۶/۸۶ (و ۰/۸۳۳) است.

یکی از مهم‌ترین پیش فرض‌های تحلیل کوواریانس چندمتغیری (MANCOVA) نرمال بودن داده‌ها است. انحراف از این پیش فرض با افزایش و یا کاهش مقادیر خی دو همراه است (کلاین، ۲۰۰۵). در این پژوهش از آنجای که حجم نمونه کمتر از ۵۰ نفر بود از آزمون شاپیرو و ویلکز برای بررسی فرض نرمال بودن استفاده شد. جدول ۱ مفروضه نرمال بودن داده‌ها در دو موقعیت پیش‌آزمون و پس‌آزمون نشان می‌دهد.

یافته‌ها

از بین دانش‌آموزان گروه آزمایشی ۴۶/۷ درصد (۷ نفر) در دامنه سنی ۱۶ سال و ۴۰ درصد (۶ نفر) در دامنه سنی ۱۷ سال و ۱۳/۳ درصد (۲ نفر) در دامنه سنی ۱۸ سال بودند. همچنین از بین دانش‌آموزان گروه گواه ۴۰ درصد (۶ نفر) در دامنه سنی ۱۶ سال و ۳۳/۳ درصد (۵ نفر) در دامنه سنی ۱۷ سال و ۲۶/۷ درصد (۴ نفر) در دامنه سنی ۱۸ سال بودند. همچنین میانگین و انحراف استاندارد سن دانش‌آموزان گروه‌های آزمایشی و گواه ۱۶/۶۶ (و ۰/۷۳۲) و میانگین و انحراف

جدول ۱. آزمون مفروضه بهنجار بودن توزیع متغیرهای پژوهش در دو موقعیت پیش‌آزمون و پس‌آزمون بر حسب گروه

شاپیرو-ویلک		کالموکروف اسمیرنوف				
P	DF	آماره	P	DF	آماره	مقیاس
۰/۱۶۶	۱۵	۰/۹۱۶	۰/۱۳۱	۱۵	۰/۱۹۵	پیش‌آزمونی
۰/۰۹۰	۱۵	۰/۸۹۸	۰/۲۰۰	۱۵	۰/۱۷۸	گواه
۰/۶۰۹	۱۵	۰/۹۵۵	۰/۱۳۹	۱۵	۰/۱۹۳	پس‌آزمونی
۰/۰۵۵	۱۵	۰/۸۸۴	۰/۱۷۸	۱۵	۰/۱۸۵	گواه

پس‌آزمون در دو گروه برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی-روان‌شناختی با رویکرد اسلامی و گروه گواه دارای توزیع نرمال است.

همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود فرض صفر، برای نرمال بودن توزیع نمرات گروه در بحران هویت تأیید می‌شود. به این معنا که نمرات گروه در بحران هویت در دو موقعیت پیش‌آزمون و

جدول ۲. بررسی همگونی شیب خط رگرسیونی برای متغیر بحران هویت

P	F	MS	DF	SS	منبع
۰/۰۵۰	۴/۳۲۹	۱۶/۹۳۵	۲	۱۶/۹۳۵	مدل
۰/۰۵۰	۴/۳۲۹	۱۶/۹۳۵	۲	۱۶/۹۳۵	گروه × پیش‌آزمون
-	-	۱/۸۱۵	۲۷	۴۹/۰۱۴	خطا
-	-	-	۳۰	۳۶۵/۰۰۰	کل

نتیجه گرفت پیش فرض همگونی شیب خط رگرسیونی برای متغیر بحران هویت به درستی رعایت شده است.

همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود F تعامل متغیر مستقل و همپراش ۴/۳۲۹ است که معنادار نیست ($P \geq 0/05$). بنابراین، می‌توان

جدول ۳. میانگین (و انحراف استاندارد)، کمینه و بیشینه متغیر بحران هویت در دو موقعیت پیش‌آزمون - پس‌آزمون در گروه‌های آزمایشی و گواه

گواه		آزمایشی				موقعیت		متغیر
بیشینه	کمینه	SD	M	بیشینه	کمینه	SD	M	
۱۷	۷	۳/۳۹	۱۲/۶۶	۱۸	۷	۳/۵۲	۱۲/۴۶	پیش‌آزمون
۱۷	۸	۳/۱۵	۱۲/۶۰	۱۳	۵	۱/۹۵	۸/۴۶	پس‌آزمون

نمره کل بحران هویت در مرحله پیش‌آزمون (۱۲/۶۶) و (۳/۳۹) و در پس‌آزمون (۱۲/۶۰) و (۳/۱۵) است. به عبارت دیگر گروه آزمایشی پس از دریافت برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی-روان‌شناختی با رویکرد اسلامی از بحران هویتی پایین‌تری برخوردار بودند.

همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود یافته‌های توصیفی شامل میانگین، انحراف استاندارد، کمینه و بیشینه آورده شده است. با توجه به نتایج جدول میانگین (و انحراف استاندارد) بحران هویت گروه آزمایشی در پیش‌آزمون (۱۲/۴۶) و (۳/۵۲) و در پس‌آزمون (۸/۴۶) و (۱/۹۵) است. همچنین میانگین (و انحراف استاندارد) گروه گواه در

جدول ۴. نتایج آزمون لوین جهت رعایت پیش‌فرض‌های تحلیل کوواریانس تک متغیری بر روی نمره کل بحران هویت

لوین				Levene's
P	F	DF ₂	DF ₁	
۰/۹۶۹	۰/۰۰۲	۲۸	۱	پیش‌آزمون بحران هویت
۰/۰۴۳	۴/۵۰۵	۲۸	۱	پس‌آزمون بحران هویت

برای مؤلفه‌های متغیر بحران هویت در دو موقعیت پیش‌آزمون و پس-آزمون، شرط برابری واریانس‌های بین گروهی نیز در هر دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون رعایت شده است.

قبل از استفاده از آزمون پارامتریک تحلیل کوواریانس تک متغیری جهت رعایت فرض همگنی ماتریس‌های واریانس/کوواریانس، از آزمون لوین استفاده شد. بر اساس آزمون لوین و عدم معناداری آن

جدول ۵. نتایج آزمون تحلیل کواریانس تک متغیری (آتکوا) برای نمرات کل بحران هویت در گروه آزمایشی و گواه

متغیر	SS	DF	MS	F	P	Eta	توان آماری
مدل	۲۴۸/۳۹۰	۲	۱۲۴/۱۹۵	۴۵/۸۸۷	$P \leq ۰/۰۰۱$	۰/۷۷۳	۱
پیش آزمون	۱۲۰/۲۵۶	۱	۱۲۰/۲۵۶	۴۴/۴۳۱	$P \leq ۰/۰۰۱$	۰/۶۲۲	۱
گروه	۱۲۰/۷۰۴	۱	۱۲۰/۷۰۴	۴۴/۵۹۷	$P \leq ۰/۰۰۱$	۰/۶۲۳	۱
خطا	۳۷/۰۷۷	۲۷	۲/۷۰۷	-	-	-	-
کل	۳۶۵/۰۰۰	۳۰	-	-	-	-	-
تصحیح کل	۳۲۱/۴۶۷	۲۹	-	-	-	-	-

پور، ۱۳۹۴). نوجوانان برای اینکه بفهمند چگونه رفتار کنند، نیمی از آن به آموزش اخلاق براساس باورهای دینی مرتبط است و نیمی دیگر از آن عمل کردن است. آنچه در آموزش آموزه‌های دینی ضرورت دارد، صرفاً ارتقاء مفاهیمی چون راستگویی، درستکاری، عدالت، شجاعت، محبت به دیگران... نیست، بلکه فراتر از آن زمینه سازی و ایجاد آمادگی روانی و عاطفی برای تبدیل کردن این آموزه‌ها، به رفتار دین محور است تا آن گاه هویت یابی در نوجوان به سهولت شکل گیرد. فضایل اخلاقی، به همراه شیوه‌های مذهبی به شخص امکان می‌دهد با مشکلات مواجهه فعال داشته باشد، بایدها و نبایدهای اخلاقی و ارزش‌های اختصاصی رشد یابد (پرزور، ۱۴۰۱). این عامل، موجب هدف گذاری بهتر شده و در شرایط خاص با فراهم سازی تکیه گاه‌های تبیینی، نوجوان را از تعلیق و بی‌معنایی نجات می‌دهد. تبیین و تصریح اهداف، اصول، روش‌ها و محتوای آموزه‌های دینی موجب رشد تفکر شده، زمینه را برای یافتن پاسخ سؤالات ارزشی و هویتی آماده می‌کند. نوجوان با آگاهی و شناخت تجارب و باورهای دینی، پایبندیش به جوهر دین و ارزش‌های بنیادین اخلاقی بیشتر شده، تعلق و تعهدش به مشارکت در اعمال و آیین جمعی دینی و فراگیر بودن این ارزش‌ها ارتقا یافته، مراحل اکتشاف و تعهد را آسان تر طی می‌کند و بحران هویتی کمتری را تجربه می‌کند.

همچنین در تبیین این نتایج باید اشاره کرد که به عقیده اریکسون، زمانی که نوجوان قادر به یافتن ارزش‌های پایدار و مثبت در خانواده و فرهنگ نباشد و ایدئولوژی منسجم و قابل قبولی ارائه نشود، دچار درهم ریختگی عقیدتی می‌شود و هویتی از هم پاشیده پیدا می‌کند. در سایه باورهای دینی و تعالیم آن، زندگی انسان معنا پیدا می‌کند. نگرش مذهبی هیچگاه وجود بشر را بیهوده و بی هدف نمی‌داند (نجفی، احدی و دلور، ۱۳۸۵). دین به عنوان یک عامل اجتماعی در شکل گیری هویت در دوره نوجوانی تأثیر قابل توجه دارد، چرا که

جدول فوق نشان می‌دهد که اثر اصلی گروه (پس آزمون) بر روی نمره کل بحران هویت ($P \leq ۰/۰۰۱$ و $F(۱, ۲۷) = ۴۴/۵۹۷$) معنادار است. بدین ترتیب میانگین‌های پس آزمون بین دو گروه برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی و گروه گواه متفاوت است. به عبارت دیگر با توجه به توان آماری ۱ که هرچه بالاتر باشد نشان دهنده این است که نمونه مورد نظر معرف جامعه است و اندازه اثر برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی بر کاهش بحران هویت نوجوانان دارای گرایش به رفتار پرخطر مؤثر است. با توجه به مجذور اتا مقدار این تأثیر ۶۲ درصد است که این نشان دهنده تغییرات در مرحله پس آزمون گروه آزمایشی در مقایسه با گروه گواه بوده است.

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر طراحی و ارزیابی اثربخشی برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی بر تعدیل بحران هویتی نوجوانان دارای گرایش به رفتارهای پرخطر بود. نتایج این مطالعه نشان داد که برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی - روان‌شناختی با رویکرد اسلامی بر تعدیل بحران هویتی نوجوانان دارای گرایش به رفتارهای پرخطر تأثیر معناداری دارد. این یافته با نتایج مطالعات موهانتی^۱ (۲۰۱۷)، دوریز و همکاران (۲۰۱۲)، آرمت^۲ (۲۰۰۹)، رول (۲۰۰۸)، خالقی پور (۱۳۹۴)، بخشایش (۱۳۹۲)، آزادی (۱۳۸۹)، رجایی و همکاران (۱۳۸۸) هماهنگ است. مطالعات نشان می‌دهند افرادی که دارای ارزش‌های مثبت و پایدار در مذهب خود هستند از درهم ریختگی هویت در امان خواهند بود و دارای هویت اصیل هستند و کمتر دچار بحران‌های هویتی می‌شوند. به طوری که حتی با افزایش هویت مذهبی، حرمت فردی یا عزت نفس افراد افزایش می‌یابد (خالقی

1. Mohanty

2. Armet

روان‌شناسی مدرسه و آموزشگاه

جهت استفاده در مراکز مشاوره و روان‌درمانی، مدارس و کانون‌های اصلاح و تربیت برگزار شود.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمامی اصول اخلاقی در این مقاله رعایت شده و تمامی شرکت‌کنندگان در جریان نحوه انجام پژوهش قرار گرفتند. لازم به ذکر است که اطلاعات به صورت محرمانه نگه داشته شد.

حامی مالی

این تحقیق هیچ‌گونه حمایت مالی از سازمان‌های تامین مالی در بخش‌های عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرده‌است. بدین‌وسیله از تمامی دانش‌آموزان و مسئولین آموزش و پرورش شهر اردبیل که در این مطالعه شرکت‌کننده نهایت تشکر و قدردانی می‌شود.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان در بررسی ادبیات پژوهش، مطالعات میدانی و تجزیه و تحلیل داده‌ها مشارکت داشتند.

تعارض منافع

بنابر اظهارات نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

منابع

- آزادی، علیرضا. (۱۳۸۹). عوامل مؤثر در بحران هویت در میان جوانان (بررسی موردی دانشجویان دانشگاه صفهان). مجموعه مقالات کنکاشی در هویت ایرانی، ۳۰۱-۳۲۰.
- احمدی، سید احمد و رضوانی نژاد، محبوبه. (۱۳۷۸). تاثیر آموزش گروهی به روش واقعیت‌درمانی بر بحران هویت دانشجویان. فصلنامه تازه‌ها و پژوهش‌های مشاور، ۱(۴)، ۷۴-۸۹.
- <https://www.sid.ir/paper/435251/fa>
- احمدی، یعقوب. (۱۳۸۸). وضعیت دینداری و نگرش به آینده دین در میان نسل‌ها مطالعه موردی شهر سنندج. معرفت فرهنگی اجتماعی، ۱۹(۱)، ۱۷-۴۴.
- <https://marefatfarhangi.nashriyat.ir/node/3>
- اصغری، فرهاد؛ کردمیرزا، عزت‌الله و احمدی، لیلیا. (۱۳۹۲). رابطه نگرش مذهبی، منبع کنترل و گرایش به سوء مصرف مواد در دانشجویان. فصلنامه اعتیادپژوهی، ۷ (۲۵)، ۱۰۳-۱۱۲.
- <http://etiadjohi.ir/article-1-306-fa.html>

پاسخگویی بسیاری از سؤالات نوجوانان است و بدین ترتیب نوجوانان به آسانی می‌توانند خود را در یابند و هویتی پایدار و منسجم برای خود بنا کنند. از سوی دیگر، در برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی- روان‌شناختی تلاش می‌شود تا با شناختی دوباره از خداوند و تصحیح تصور از او و نیز ایجاد ارتباط مناسب با خداوند، توجه به معنای زندگی و اهمیت هدف‌گذاری در زمینه‌های مختلف زندگی، آشنایی با چرایی هدفمندی در زندگی و روش‌های تعیین اهداف، آموزش مهارت‌های مدیریت زمان برای تحقق اهداف، فرد زندگی هدفمندی را در پیش گیرد، که در نهایت این حالت به رشد فردی و هویتی وی منجر شود، توانایی‌های بالقوه وی را آشکار نماید، برای زندگی خود معنای تازه‌ای دریابد و در مقابل سختی‌ها مقاومت کند. یافتن معنای زندگی منجر به هدفمندی مسیر زندگی و نهایتاً تعدیل بحران هویتی نوجوان می‌شود.

به دلیل محدودیت در نمونه‌گیری پژوهشگر، استفاده از گروه‌های نمونه دانش‌آموزان پسر از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر بود که همین مسأله امکان تعمیم‌پذیری نتایج را به دانش‌آموزان دختر و دیگر جامعه آماری محدود می‌کند. در پژوهش حاضر به دلیل اضطرار و محدودیت زمانی و دستیابی به نتایج درمانی، امکان اجرای دوره پی‌گیری مهیا نبود. همچنین عدم کنترل برخی از متغیرهای مزاحم مثل وضعیت اقتصادی- اجتماعی و خانوادگی و کمبود حجم نمونه مورد مطالعه در این مطالعه، مانع از کنار گذاشتن افرادی شد که نمرات پرت داشتند، از محدودیت‌های این مطالعه بود. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، مداخله‌ی مبتنی بر آموزه‌های دینی- روان‌شناختی با رویکرد اسلامی بر روی نوجوانان دختر با گرایش به رفتارهای پرخطر اجرا شود. همچنین پیشنهاد می‌شود برنامه آموزشی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی- روان‌شناختی با رویکرد اسلامی جهت کاهش رفتارهای پرخطر در دانشجویان، با تأکید بر مطالب مرتبط و مؤثر در دوره جوانی، طراحی و تدوین و ارزیابی اثربخشی آن صورت گیرد. با توجه به نتایج یافته پژوهش حاضر و اثربخشی معنادار این روش مداخله بر روی نوجوانان دارای رفتارهای پرخطر، می‌بایست برنامه‌های مداخله‌ای بر اساس این رویکردها طرح‌ریزی شده و در کلینیک‌های بالینی مورد استفاده قرار گیرد. به طوری که با توجه به اثربخش بودن مداخله مبتنی بر آموزه‌های دینی- روان‌شناختی، توصیه می‌شود برای درمانگران حوزه بالینی و مشاوران و معلمان، کارگاه‌هایی با هدف آموزش این شیوه مداخله‌ای

شریعتمدار، آسیه؛ شریعتی، صدرالدین و دلاور، علی. (۱۳۹۰). تدوین برنامه آموزش هشپاری افزایی وجودی و هشپاری افزایی مبتنی بر اخلاق اسلامی و مقایسه اثربخشی آن‌ها بر افزایش رضایت از زندگی. فرهنگ مشاوره، ۲(۵)، ۹۵-۱۱۳.

[Doi:10.22054/qccpc.2011.5903]

شریفی‌نیا، محمدحسین. (۱۳۸۷). مقایسه اثر بخشی درمان یکپارچه توحیدی و شناخت درمانی در کاهش رفتارهای مجرمانه و سوء مصرف مواد در زندانیان معتاد زندان قم، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تربیت مدرس. <https://elmnet.ir/doc/10474688-62271>

محتشمی، طیبه، علی‌اکبری دهکردی، مهناز، امیدیان، مهدی. (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش گروهی به شیوه یکپارچه توحیدی بر سطح پرخاشگری. فصلنامه روان‌شناسی و دین، ۱۷(۱)، ۳۰-۱۷.

<https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/254>

میرساردو، طاهره؛ کلدی، علیرضا؛ عطایی، مهناز. (۱۳۸۹). رابطه بین عوامل اجتماعی-فرهنگی و گرایش زنان به جراحی زیبایی در بین زنان شهر کرج. زن و مطالعات خانواده، ۳(۱۰): ۱۴۵-۱۶۴.

نریمانی، محمد؛ صاحبقران فرد، محمد و نخستین گلدوست، اصغر. (۱۴۰۲). مقایسه اثربخشی مدل مبتنی بر انگیزه پیشرفت و آموزش مهارت‌های اجتماعی بر خودکارآمدی تحصیلی در دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی‌های یادگیری. مجله ناتوانی‌های یادگیری، ۱۲(۳)، ۹۱-۸۱.

[Doi:10.22098/jld.2023.12901.2095]

نریمانی، محمد؛ پرزور، پرویز؛ عطادخت، اکبر؛ عباسی، مسلم. (۱۳۹۴). نقش بهزیستی معنوی و پایبندی مذهبی در پیش‌بینی رضامندی زناشویی پرستاران. مجله بالینی پرستاری و مامایی، ۴(۲): ۱-۱۰. <http://78.39.35.47/article-1-217-fa.html>

References:

- Asghari, F., Kurdmirza, E. O., & Ahmadi, L. (2013). The relationship between religious attitudes, locus of control and tendency to Substance abuse in University Students. *Etiadpajohi*, 7 (25): 103-112. <http://etiadpajohi.ir/article-1-306-fa.html>
- Bergman, M. M., & Scott, J. (2001). Young adolescents' well-being and health risk behaviors: Gender and socioeconomic differences. *Journal of Adolescence*, 24, 183-197. [Doi:10.1006/jado.2001.0378]
- Brown, Q. L., Linton, S. L., Harell, P. T., Mancha, B. E., Alexandre, P. K., Chen, K.-F., & Eaton, W. W. (2014). The Influence of religious attendance on Smoking. *Substance Use & Misuse*, 49(11), 1392-1399. [Doi:10.3109/10826084.2014.912224]
- Burg, S., Mayers, R. A., & Miller, L. J. (2011). Spirituality, religion and healthy Development in Adolescents. In B. B. Editors-in-Chief & J. P. Mitchell (Eds.), *Encyclopedia of Adolescence* (pp. 353-359). San Diego: Academic Press. [Doi:10.1016/B978-0-12-373951-3.00042-9]

بخشایش، علیرضا و رضایی مقدم، مریم. (۱۳۹۰). رابطه دینداری و خودشناسی با شکل‌گیری هویت. مجله ی معرفت، ۲۰(۴)، ۱۳۲-۱۱۷.

<https://ensani.ir/file/download/article/20130115085922-9723-97.pdf>

پرزور، پرویز. (۱۴۰۱). اثربخشی آموزش گروهی راهبردهای مقابله‌ای مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر شادکامی و رضایت از زندگی والدین کودکان مبتلا به ناتوانی‌های یادگیری. مجله ناتوانی‌های یادگیری، ۱۱(۴)، ۲۱-۳۴.

[Doi:10.22098/jld.2021.6587.1711]

خالدیان، محمد و کرمی باغظیفونی، زهرا. (۱۳۹۵). کارآمدی آموزش معنویت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر ارتقای سرمایه روان‌شناختی و مولفه‌های آن (خودکارآمدی، امیدواری، تاب‌آوری، و خوش‌بینی) در دانشجویان. روان‌شناسی و دین، ۹(۴)، ۷۱-۸۶.

<https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/375>

خالقی پور، مهناز؛ مسجدی، محسن و احمدی، زهرا. (۱۳۹۵). اثر بخشی معنویت درمانی اسلامی بر سبک زندگی و ملکول‌های سفید خون محیطی سالمندان افسرده. پژوهش در سلامت روان‌شناختی، ۳(۱۰)، ۶۹-۸۷.

[Doi:10.18869/acadpub.rph.10.3.16]

خواجه پور، زهرا. (۱۳۸۹). بررسی رابطه‌ی هوش، عزت‌نفس و وضعیت اقتصادی - اجتماعی با مسئولیت‌پذیری. پایان‌نامه ی کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز.

رجایی، علیرضا؛ بیاضی، محمدحسین و حبیبی پور، حمید. (۱۳۸۸). باورهای مذهبی اساسی، بحران هویت و سلامت عمومی جوانان. *روانشناسی تحولی: روانشناسان ایرانی*. ۶(۲۲): ۱۰۷-۹۷.

https://jip.stb.iau.ir/article_512323.html

زاده‌محمدی، علی و احمدآبادی، زهره. (۱۳۸۸). بررسی رفتارهای پرخطر در میان نوجوانان راهکارهایی برای پیشگیری از جرم در محیط خانواده. فصل‌نامه خانواده پژوهی، ۵(۲۰)، ۴۸۵-۴۶۷.

https://jfr.sbu.ac.ir/article_95586.html

زاده محمدی، علی؛ احمدآبادی، زهره و حیدری، محمود. (۱۳۹۰). تدوین و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس خطرپذیری نوجوانان ایرانی. فصلنامه‌ی روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران، ۱۷(۳)، ۲۲۵-۲۱۸. <http://ijpcp.iu.ac.ir/article-1-218-225>

1417-fa.html

سلطانی، شیوا و اعتمادیه میرزایی، زهرا. (۱۳۹۴). پیش‌بینی رفتار رانندگی پرخطر بر اساس سبک‌های هویتی. پژوهش‌های روان‌شناختی، ۱۸(۱)، ۸۹-۱۰۳.

<https://www.sid.ir/paper/66271/fa>

ساعتچی، محمود؛ کامکاری، کامبیز و عسکریان، مهناز. (۱۳۹۱). آزمون‌های روان‌شناختی، نشر ویرایش، تهران.

- Caputi, T. L. (2018). Sex and orientation identity matter in the substance use behaviors of sexual minority adolescents in the United States. *Drug Alcohol Depend*, 1;187:142-148. [Doi:10.1016/j.drugalcdep.2018.01.012]
- Crocetti, E. (2017). A identity Formation in adolescence: The dynamic of Forming and Consolidating Identity commitments. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(1), 145-150. [Doi:10.1111/cdep.12226]
- Drerup, M. L., Johnson, T. J., Bindl, S. (2011). Mediators of the relationship between religiousness/ spirituality and alcohol problems in an adult community sample. *Addictive Behaviors*, 36(12), 1317-1320. [Doi:10.1016/j.addbeh.2011.07.013]
- Duriez, B., Luyckx, K., Soenens, B., & Berzonsky, M.D. (2012). A process-content approach to adolescent identity formation: examining longitudinal associations between identity styles and goal pursuits. *Journal of Personality*, 80(1), 135-161. [Doi:10.1111/j.1467-6494.2011.00729.x]
- Dugleby, W., Cooper, D., Penz, K.(2009). Hope, self-efficacy, spiritual well-being and job satisfaction. *J Adv Nurs*, 65(11): 2376-85. [Doi:10.1111/j.1365-2648.2009.05094.x]
- Emmons, R. A., & Paloutzian, R. F. (2003). The psychology of religion. *Annual Review of Psychology and Aging*, 54, 377-401. [Doi:10.1146/annurev.psych.54.101601.145024]
- Exline, J. J. (2002). The picture in getting clearer, but is the scope too limited? Three overlooked questions in the psychology of religion. *Psychological Inquiry*, 13, 245-247. [Doi:10.1207/S15327965PLI1303_07]
- Fenelon, A. & Danielsen, S. (2016). Leaving my religion: Understanding the relationship between religious disaffiliation, health, and well-being. *Social Science Research*, 57, 49-62. [Doi:10.1016/j.ssresearch.2016.01.007]
- Furnham, A. & Cheng, H. (2015). Associations between education, gender, social class personality traits, and religious faith and service attendance in a British cohort. *Personality and Individual Differences*, 86, 63-66. [Doi:10.1016/j.paid.2015.06.014]
- Gnanaprakash, C.(2013). Spirituality and resilience among post-graduate University Students. *Journal of health management*, 15(3): 383- 396. [Doi:10.1177/0972063413492046]
- Hofmann, S. G., Pollack, M. H., & Otto, M. W. (2006). Augmentation treatment of psychotherapy for anxiety disorders with D-cycloserine. *CNS Drug Reviews*, 12(3-4), 208–217. [Doi:10.1111/j.1527-3458.2006.00208.x]
- Johnston, L.D., O'Malley, P.M., Bachman, J.G. and Schulenberg, J.E. (2012). Monitoring the future national survey Results on drug Use, 1975-2011: Volume I, Secondary School Students. Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan. www.monitoringthefuture.org/pubs/monographs/mtf-vol2_2011.pdf
- Layne, C. M., Greeson, J. K. P., Ostrowski, S. A., Kim, S., Reading, S., Vivrette, R. L., Briggs, E. C., Fairbank, J. A., & Pynoos, R. S. (2014). Cumulative trauma exposure and high-risk behavior in adolescence: Findings from the National Child Traumatic Stress Network Core Data Set. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 6(Suppl 1), S40–S49. [Doi:10.1037/a0037799]
- MacLean, L. M., Meyer, M., & Estable, A. (2004). Improving accuracy of transcripts in qualitative research. *Qualitative health research*, 14(1), 113–123. [Doi:10.1177/1049732303259804]
- McLaughlin, K. A., Hatzenbuehler, M. L., Mennin, D. S., & Nolen-Hoeksema, S. (2011). Emotion dysregulation and adolescent psychopathology: a prospective study. *Behaviour Research and Therapy*, 49(9), 544–554. [Doi:10.1016/j.brat.2011.06.003]
- Mirsardoo, T.; Kaldi, A. & Atae, B., (2011). “Relationship between socio-cultural factors and women's tendency toward beauty surgery among the women in Karaj”. *Woman & Study of Family*, 3(10): 145-164, (Persian).
- Narimani M, Porzoor P, Atadokht A, Abbasi M. The role of spiritual well-being and Religious Adherence in predicting marital satisfaction among nurses. *Journal of Clinical Nursing and Midwifery* 2015; 4 (2) :1-10 <http://78.39.35.47/article-1-217-fa.html>
- Narimani, M. Sahebgharan fard, M., & Nokhostin Goldoost, A. (2023). Comparing the effectiveness of the model based on progress motivation and social skills training on academic self-efficacy in students with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 12(3), 81-91. (in Persian) [Doi:10.22098/jld.2023.12901.2095]
- Porzoor, P. (2022). The effectiveness of group training coping strategies based on Islamic teachings on happiness and life satisfaction of parents of children with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 11(4), 21-34. [Doi:10.22098/jld.2021.6587.1711]
- Rajae, A. R., Bayazi, M. H., & Habibipour, H. (2009). Basic religious beliefs, identity crisis, and general health in young adults. , 6(22), 97-107. https://jip.stb.iau.ir/article_512323.html?lang=en
- Rossi, N. E., & Mebert, C. J. (2011). Does a quarterlife crisis exist? *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 172(2), 141–161. [Doi:10.1080/00221325.2010.521784]
- Schwartz, S.J., Hardy, S.A., Zamboanga, B. L., Meca, A., Waterman, A. S., Picariello, S., & at al. (2015). Identity in young adulthood: Links with mental health and risky behavior. *Appl Dev Psychol*. 36 (4): 39-52. [Doi:10.1016%2Fj.appdev.2014.10.001]
- Khaleghipour, S., Masjedi, M., Ahmadi, Z. (2016). Effectiveness of Islamic spiritual therapy on the lifestyle and the percentages of the white blood cells in the aged depressed subjects. *Journal title*. 10 (3) :16-29. <http://rph.khu.ac.ir/article-1-2640-fa.html>
- Stephen, A. (2009). Religious socialization and identity formation of adolescents in high tension religions. *Review of Religious Research*, 50(3), 277-297. <https://www.jstor.org/stable/25593742>
- Suprava, M. (2017). Development of spiritual intelligence and self-identity among adolescents: A study of gender difference. *Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies*, 4(37), 8350-8359. [Doi:10.21922/srjis.v4i37.10538]
- Vachon, S., & Klassen, R.D. (2008) Environmental management and manufacturing performance: The Role of collaboration in the Supply Chain. *International Journal of Production Economics*, 111, 299-315. [Doi:10.1016/j.ijpe.2006.11.030]
- Yonker, J. E., Schnabelrauch, C. A., & Dehaan, L. G. (2012). The relationship between spirituality and religiosity on psychological outcomes in adolescents and emerging adults: a meta-analytic review. *Journal of adolescence*, 35(2), 299–314. [Doi:10.1016/j.adolescence.2011.08.010]
- Zadeh Mohammadi, A., Ahmadabadi, Z., Heidari, M. (2011). Construction and assessment of psychometric Features of Iranian adolescents risk-taking scale. *IJPCP*; 17 (3) :218-225 <http://ijpcp.iuims.ac.ir/article-1-1417-fa.html>